

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

PROTECTION OF THE RIGHTS OF VULNERABLE POPULATION GROUPS

Журавльова З.В., к.ю.н.,
провідний науковий співробітникПриватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»
приватний нотаріус

Київський міський нотаріальний округ

В статті здійснено аналіз захисту вразливих груп населення. Зазначено, що Україна зобов'язалась дотримуватися стандартів Ради Європи, ЄС та ООН у сфері прав людини та повинна запровадити ці підходи у національну правову систему. Відповідно до Конституції України, зокрема її статті 24, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, національного походження, мови, релігії тощо, а стаття 11 Конституції визнає обов'язок держави сприяти розвитку етнічної самобутності всіх національних меншин. Держава повинна забезпечити безперервність соціального захисту, оперативність адміністративного реагування, і водночас дотримуватись міжнародних стандартів захисту прав людини, зафіксованих у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції ООН про права дитини, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Європейській конвенції з прав людини та рішень ЄСПЛ, які мають прецедентне значення для національного правозастосування. Практика органів державної влади, рішень Верховного Суду, рішень ЄСПЛ і моніторингових звітів правозахисних організацій свідчить про те, що під час війни до вразливих груп населення слід відносити не лише традиційно захищувані категорії такі як діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, але і нові категорії, які виникають унаслідок збройного конфлікту, зокрема цивільні, що пережили окупацію, жертви воєнних злочинів, родини загиблих військовослужбовців, особи, які зазнали тортур або з'валтування з боку ворога. Міжнародне право містить численні акти, що прямо зобов'язують державу забезпечувати права вразливих груп. Серед них Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Конвенція про права дитини, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок, Декларація про права національних меншин.

Зроблено висновок, що захист вразливих груп населення є складною і багатогранною проблемою, що потребує комплексного підходу, включаючи міжнародні та національні механізми з метою забезпечення основоположних права людини, що лишається незмінним, відображаючи основоположний конституційний імператив де держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком.

Ключові слова: вразливі групи населення, правовий статус особи, права людини, міжнародні стандарти прав людини, міжнародне законодавство, національне законодавство, реалізація прав людини, захист прав людини, соціальний захист прав людини, національні меншини, ромська етнічна меншина, дискримінація, злочини на ґрунті ненависті, воєнний стан, Європейський суд з прав людини.

The article analyzes the protection of vulnerable groups of the population. It is noted that Ukraine has committed to complying with the standards of the Council of Europe, the EU, and the UN in the field of human rights and must implement these approaches into the national legal system. According to the Constitution of Ukraine, in particular its Article 24, there can be no privileges or restrictions based on race, national origin, language, religion, etc., and Article 11 of the Constitution recognizes the duty of the state to promote the development of the ethnic identity of all national minorities. The state must ensure the continuity of social protection, the efficiency of administrative response, and at the same time comply with international standards for the protection of human rights, as enshrined in the International Covenant on Civil and Political Rights, the UN Convention on the Rights of the Child, The Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the European Convention on Human Rights and ECHR decisions that have precedential significance for national law enforcement. The practice of state authorities, decisions of the Supreme Court, decisions of the ECHR and monitoring reports of human rights organizations indicate that during war, vulnerable groups of the population should include not only traditionally protected categories such as children, persons with disabilities, the elderly, internally displaced persons, but also new categories that arise as a result of armed conflict, in particular civilians who survived occupation, victims of war crimes, families of fallen servicemen, and persons who have been tortured or raped by the enemy. International law contains numerous instruments that directly oblige the state to ensure the rights of vulnerable groups. These include the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the Convention on the Rights of the Child, the Council of Europe Convention on the Elimination of All Forms of Violence against Women, and the Declaration on the Rights of National Minorities.

It is concluded that the Protection of Vulnerable Populations is a complex and multifaceted problem that requires an integrated approach, including international and national mechanisms to ensure fundamental human rights, which remains unchanged, reflecting the fundamental constitutional imperative where the state is accountable to man for its activities, and the establishment and protection of human rights and freedoms is its main duty.

Key words: vulnerable population groups, legal status of a person, human rights, international human rights standards, international legislation, national legislation, implementation of human rights, protection of human rights, social protection of human rights, national minorities, Roma ethnic minority, discrimination, hate crimes, martial law, European Court of Human Rights.

Актуальність дослідження. Україна зобов'язалась дотримуватися стандартів Ради Європи, ЄС та ООН у сфері прав людини та повинна запровадити ці підходи у національну правову систему. Відповідно до Конституції України, статті 24, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, національного походження, мови, релігії тощо, а стаття 11 Конституції визнає обов'язок держави сприяти розвитку етнічної самобутності всіх національних меншин[1]. Водночас фактична реалізація цих положень потребує системного удосконалення у першу чергу законодавства особливо щодо ромської спільноти, реформування державної політики у сфері протидії дискримінації, запровадження ефективного моніторингу, підтримки громадських ініціатив ромських організацій, а також обов'язкового навчання працівників органів влади, судів та поліції у сфері прав людини. Особливої уваги заслуго-

вує питання удосконалення процесуального механізму захисту прав ромів, зокрема шляхом розширення юрисдикції адміністративних судів у справах про дискримінацію, зниження бар'єрів у доступі до правової допомоги, запровадження процесуальних гарантій для вразливих груп під час розгляду справ у судах.

Огляд останніх досліджень. Проблематику у сфері захисту вразливих груп населення досліджували науковці такі, як А. Андрусишин, Ю. Баулін, П. Бурлаченко, С. Ермошкін, М. Колоколова, Н. Козаренко, В. Кондур, Б. Малишев, О. Макарова, О. Мартиненко, Л. Матвеєва, Д. Лисенко, М. Саєнко, М. Чернявський, Ю. Чумак, М. Хавронюк, С. Цибенко, С. Щербань, І. Янковець та інші. Однак, свою увагу вони звертали на загальні положення або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб проаналізувати дотримання прав вразливих груп населення, виявити існуючі проблемні питання та надати своє бачення щодо їх усунення.

Виклад основних положень. Держава повинна забезпечити безперервність соціального захисту, оперативність адміністративного реагування, і водночас дотримуватись міжнародних стандартів захисту прав людини, зафіксованих у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції ООН про права дитини, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Європейській конвенції з прав людини та рішень ЄСПЛ, які мають прецедентне значення для національного правозастосування. Практика органів державної влади, рішень Верховного Суду, рішень ЄСПЛ і моніторингових звітів правозахисних організацій свідчить про те, що під час війни до вразливих груп населення слід відносити не лише традиційно захищувані категорії такі як діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, але і нові категорії, які виникають унаслідок збройного конфлікту, зокрема цивільні, що пережили окупацію, жертви воєнних злочинів, родини загиблих військовослужбовців, особи, які зазнали тортур або згвалтування з боку ворога. Одними із них є ромська спільнота яка зазнає системної дискримінації, соціальної ізоляції та обмеженого доступу до базових прав і свобод. Значною проблемою залишаються злочини на ґрунті ненависті та дискримінація в умовах війни, що торкається передусім представників ромської спільноти. У сфері міжнародного права Україна активно співпрацює з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, Радою Європи, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, які надають експертну, гуманітарну та методичну підтримку для підвищення ефективності захисту вразливих груп населення у період збройного конфлікту.

Здійснюючи аналіз порівняльно-правового підходу до цієї проблематики, який дозволяє не лише ідентифікувати прогалини у національній системі правового захисту вразливих груп населення, але й запропонувати ефективні моделі правового реагування, зокрема в частині реалізації принципу недискримінації, правової ідентичності, доступу до освіти, медицини, житла, реєстрації місця проживання та правового статусу осіб без громадянства.

Міжнародне право містить численні акти, що прямо зобов'язують державу забезпечувати права вразливих груп населення. Серед них Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Конвенція про права дитини, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок, Декларація про права національних меншин. Рекомендація №2001(19) Комітету Міністрів Ради Європи [2] стосується ромів та мандрівників і містить вимоги щодо визнання їх правового статусу, запобігання дискримінації та забезпечення доступу до освіти й охорони здоров'я, які набувають особливої ваги в умовах воєнного часу.

Практика Європейського суду з прав людини у справах проти держав - членів Ради Європи, які порушували права ромів, свідчить про необхідність визнання існування системної дискримінації, а також демонструє, що навіть за умов воєнних дій держави мають забезпечувати ефективні засоби правового захисту для вразливих осіб. Так, у справі «Velikova v. Bulgaria» [3] Суд визнав порушення статті 2 Конвенції (право на життя) через недостатню ефективність розслідування смерті рома, що сталася за участі поліції. У справі «Bekos and Koutropoulos v. Greece» [4] було встановлено порушення статей 3 (заборона катувань) та 13 (право на ефективний засіб правового захисту), оскільки грецька влада не забезпечила належного розслідування випадку побиття двох ромів поліцією. Суд вказував на значення «ситуативної вразливості» ромів як групи, що зазнає специфічної форми дискримінації, пов'язаної з упередженнями, стереотипами та структурною нерівністю. Рішення Європейського суду з прав

людини, зокрема у справі «Lavida and Others v. Greece» [5], вимагає від держав-учасниць Конвенції запроваджувати політику позитивних дій, визнавати структурну дискримінацію та забезпечувати ефективний юридичний механізм її подолання. В цьому контексті слід згадати рішення Суду у справі «D.H. and Others v. the Czech Republic» [6], де було констатовано, що системне спрямування ромських дітей до спеціальних шкіл, попри формальну відсутність расової дискримінації у законодавстві, становить непряму дискримінацію, оскільки негативно впливає на одну конкретну етнічну групу. Отже, практика ЄСПЛ у справах «Velikova v. Bulgaria», «Lavida and Others v. Greece», «D.H. and Others v. the Czech Republic» демонструє суворий стандарт аналізу дій держав у випадках порушення прав осіб ромської національної меншини, що прямо релевантно для України з огляду на численні випадки утисків ромів під час переміщення.

У національному вимірі Україна визнає рівність громадян незалежно від національного походження, що закріплено в статті 24 Конституції України [1]. Водночас визнання існування вразливих груп та необхідності їх спеціального правового захисту має більш конкретне вираження у таких актах, як Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [7], який визначає дискримінацію як будь-яке обмеження прав або привілеї особи на основі ознак раси, етнічного походження, мови, віросповідання тощо. Специфіка правового становища ромської меншини також знайшла відображення у Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року [8], що передбачила низку заходів з боку органів державної влади та місцевого самоврядування щодо покращення доступу ромів до освіти, медичних послуг, працевлаштування, житла та участі у суспільному житті.

У контексті соціального захисту ромів законодавча база України передбачає загальні гарантії, проте відсутні спеціальні механізми, які враховували б уразливість ромської громади. Водночас практика деяких країн Європейського Союзу демонструє, що для ефективної правової інтеграції ромів необхідні інституційні структури, які б постійно опікувались питаннями цієї спільноти. Так, наприклад у Румунії створено Департамент міжетнічних відносин при Уряді, в Словаччині діє Урядовий уповноважений з питань ромської громади, у Франції Національна делегація з питань ромів, що координує міжвідомчу політику. Позитивним прикладом може слугувати практика судів Австрії, де у справах, пов'язаних із порушеннями прав меншин, держава забезпечує представництво таких осіб через спеціалізованих адвокатів. В Україні слід передбачити у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» окрему категорію осіб представників вразливих національних меншин - які мають право на розширені гарантії у сфері юридичної допомоги.

Окрім того, в Україні є проблемним і виконання судових рішень відносно вразливої категорії осіб. Так, наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Бурмич та інші проти України» [9] підтверджує системну неспроможність держави забезпечити ефективне виконання судових рішень щодо соціального забезпечення, що має особливе значення для вразливих осіб у період загальної правової та під час війни.

Також, у рішенні по справі «Kurt v. Austria» [10] суд підкреслив, що держави зобов'язані вживати запобіжних заходів щодо попередження насильства над жінками навіть у надзвичайних умовах. Відповідно, захист вразливих категорій не є винятком із загального режиму дотримання прав людини, а навпаки - вимагає додаткової уваги та зусиль з боку держави.

Залишаються виклики, що пов'язані із охороною психічного здоров'я уразливих груп населення та дотримання

їх прав. Система охорони осіб які страждають на психічні захворювання в Україні перебуває в процесі трансформації, і питання правового супроводу таких осіб, недопущення примусового лікування без рішень суду, захист їх майнових прав тощо потребує уваги, а в умовах воєнного стану це стає ще більш критичним. Тобто система правового захисту вразливих груп потребує комплексного підходу, який поєднує нормативно-правове забезпечення, інституційну спроможність, доступність процедур і активну участь громадянського суспільства. Міжнародні організації, зокрема УВКБ ООН, МОМ, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, застосовують у воєнний час інтенсивну практику супроводу окремих категорій осіб, особливо в регіонах, де державна присутність є слабкою.

У такий спосіб функція правового захисту по суті стає багаторівневою, спираючись не лише на державу, а й на міжнародні та громадські механізми, що співвідповідає підходам, закріпленим у статтях 2 і 13 Європейської конвенції з прав людини[11].

Висновок. Захист вразливих груп населення є складною і багатогранною проблемою, що потребує комплексного підходу, включаючи міжнародні та національні механізми з метою забезпечення основоположних права людини, що лишається незмінним, відображаючи основоположний конституційний імператив де держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рекомендація Rec(2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті». URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text
3. Справа «Велікова проти Болгарії» (Velikova v. Bulgaria). URL. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-125333%22%7D>
4. Bekos and Koutropoulos v. Greece. URL. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-185890%22%7D>
5. CASE OF LAVIDA AND OTHERS V. GREECE. URL. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-120188%22%7D>
6. D.H. and Others v. the Czech Republic. URL. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-83256%22%7D>
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
8. Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів від 28 липня 2021 р. № 866-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>
9. Рішення у справі «Бурмич та інші проти України» (case of burmych and others v. ukraine) .URL. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-192193%22%7D>
10. CASE OF KURT v. AUSTRIA. URL. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-210463%22%7D>
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text